

Quick scan: Topsectorenbeleid en kansen voor Holland Rijnland

12 januari 2012

Jeroen Bos

Inhoud

1. *Overzicht: topsectorenbeleid en kansen voor Holland Rijnland*
 - 1.1 Topsectorenbeleid in Nederland en de Zuidvleugel
 - 1.2 Een betere positionering van Holland Rijnland: twee opgaven
 - 1.3 Regionaal topsectoren- of innovatiebeleid: voorstel voor vier speerpunten

2. *Opgaven en kansen per topsector*
 - 2.1 Life sciences & health: Leiden Bio Science Park
 - 2.2 Greenports
 - 2.3 Spacecluster Noordwijk-Leiden
 - 2.4 Biobased: een groene aanvulling op de rode biotechnologie in de regio?

3. *Bouwstenen voor een regionale topsectorenagenda*

1. Overzicht: topsectorenbeleid en kansen voor Holland Rijnland

In regionaal economisch beleid gaat tachtig procent van de aandacht uit naar de vestigingsvoorwaarden in brede zin. Bereikbaarheid, een goed georganiseerde regio en een goed functionerende arbeidsmarkt - om maar eens drie belangrijke punten te noemen - zijn voor alle economische activiteiten belangrijk, of het nu gaat om detailhandel, toerisme, of een topsector als de life sciences. Het is *catch-all* beleid: de verschillende sectoren van de economie verdienen het goed bediend te worden door de overheid.

De laatste twintig procent van de aandacht in het economisch beleid gaat naar de innovatieve speerpunten, de niches en specialiteiten die moeten zorgen voor extra groei, die de regio een duidelijke economische identiteit geven en daarmee een aantrekkelijk economisch en kennisklimaat opleveren. Voor die twintig procent is het zaak keuzes te maken, daarvoor geldt speerpuntenbeleid. En over dat speerpuntenbeleid in Holland Rijnland gaat deze notitie.

Centrale vraag daarbij: is Holland Rijnland voldoende aangehaakt bij het topsectorenbeleid van het Rijk en van de Zuidvleugel? Of liggen er nog onbenutte kansen?

Paragraaf 1 van deze quick scan schetst het overzicht, paragraaf 2 geeft de motivatie voor deze vier speerpunten, inhoudelijke kansen en opgaven per relevante topsector in Holland Rijnland en paragraaf 3 geeft bouwstenen voor een regionale topsectorenagenda.

1.1 Topsectorenbeleid in Nederland en de Zuidvleugel

Het economisch beleidsdebat in Nederland wordt momenteel gedomineerd door de topsectoren-aanpak. De economische stimuleringsprogramma's van het Rijk (*Naar de top* - bedrijvenbeleid Rijk, beleidsbrief kabinet Rutte-Verhagen) en de Zuidvleugel (Uitvoeringsprogramma van de Economische Agenda Zuidvleugel 2012-2015) zijn daarbij relevant voor Holland Rijnland. Bovendien werkt de provincie aan haar *Beleidsagenda Regionale Economie en Energie 2012-2015*.

Rijk en Zuidvleugel identificeren beiden een tiental topsectoren, die grotendeels overlappen. Per topsector op rijksniveau worden innovatiecontracten (één per topsector, met daaronder roadmaps op subthema's) en Topconsortia Kennis en Innovatie (TKI's, één per topsector) gesmeed. Op 28 november 2011 presenteerde de Zuidvleugel Schaalsprongprogramma's voor de topsectoren op regionale schaal.

Figuur 1 Overzicht topsectoren en kansen voor Holland Rijnland

Topsectoren Rijk	Speerpunten Zuidvleugel	Kansen voor Holland Rijnland?
Chemie	Chemie	
Energie	Energie	
Life sciences & health	Medical Delta	Worden benut, maar werk is nooit af
Tuinbouw	Greenports	Worden benut, maar werk te doen
Water	Delta & maritiem	
Logistiek	Transport & logistiek	
Internationale hoofdkantoren	Pensioenen & verzekeringen	
Creatieve industrie		
Agro & food		
High tech systemen & materialen		Worden benut, maar werk te doen
	Biobased economy	Ja
	Clean Tech	Mogelijk
	ICT & telecom	
	Veiligheid	

Noot bij figuur 1: de inhoudelijke ontwikkelingen achter *Biobased* en *Clean tech* spelen ook in het landelijke topsectorenbeleid een belangrijke rol, maar zijn dan ondergebracht bij de andere topsectoren, zoals chemie, energie en tuinbouw. De Zuidvleugel noemt deze topsectoren als aparte gebieden.

1.2 Een betere positionering van Holland Rijnland: twee opgaven

De vraag die in deze notitie centraal staat is of Holland Rijnland voldoende in de breedte in aangehaakt is bij het topsectorenbeleid van Rijk, Zuidvleugel en Provincie. De Greenports, het Bio Science Park en - in wat mindere mate - het Spacecluster Noordwijk-Leiden zijn steeds in beeld, maar wellicht liggen er nog aanknopingspunten bij de andere topsectoren voor de regio. En als dat het geval is, hoe haakt Holland Rijnland dan aan? En staat de regio stevig genoeg op de erkende topsectoren?

Het antwoord komt uit op twee opgaven voor Holland Rijnland, als het gaat om een betere positionering van de regio in het topsectorenbeleid van Rijk en Zuidvleugel:

1. behouden en uitbouwen van de toppositie van het Bio Science Park, de Greenports en de Spacecluster Noordwijk-Leiden
2. benutten van kansen in de cross-over-topsector *biobased economy*.

Biobased economy is een relatief nieuwe tak van sport. Het gaat daarbij niet zozeer om een economische sector, maar om combinaties van technieken en producten over sectoren heen: om *cross-overs*. Het gaat om nieuwe, *biobased*, producten, gericht op:

- het verwaarden van reststoffen uit de tuinbouw (het tot waarde brengen van afvalstromen door bijvoorbeeld energieopwekking of door afgeleide producten te maken van afgekeurde tuinbouwproducten)
- de specifieke teelt voor het winnen van waardevolle stoffen uit planten op het gebied van energiewinning, voedingssupplementen, medicijnen, cosmetische producten, verpakkingsmateriaal en andere producten op plantkundige - in plaats van chemische of fossiele - basis.

Aan de top blijven: life sciences, Greenports en space

Holland Rijnland zit aan de top met drie stevige clusters in de topsectoren: het Bio Science Park (onderdeel van de topsector *Life sciences & health*), de Greenports Duin- en Bollenstreek, Boskoop en Aalsmeer (onderdeel van de topsector *Tuinbouw*) en het Spacecluster Noordwijk-Leiden (onderdeel van de topsector *High tech systemen & materialen*).

Met deze drie bekende clusters staat Holland Rijnland goed op de kaart. Drie substantiële clusters - met veel arbeidsplaatsen, echte productie en een nationaal en mondiaal kennisnetwerk - in de regio is een flinke prestatie. Maar dat vraagt ook veel 'onderhoud'. Aan de top komen is één ding, aan de top blijven is nog iets anders. In paragraaf 2 en 3 daarover meer.

Aan de top komen: *biobased economy*

Er liggen voor Holland Rijnland kansen op het gebied van *biobased economy*. De Zuidvleugel concentreert zich in haar programma op dit speerpunt vooral op de Metropoolregio Den Haag-Delft-Rotterdam. Holland Rijnland kan daarbij een geloofwaardige rol spelen, gezien de expertise en bedrijvigheid in de regio, zeker in relatie met de tuinbouw en de *life sciences*.

Wat onduidelijker is het of Holland Rijnland zich ook zwaarder kan profileren binnen de *Clean Tech Delta* (onderdeel van de TriDelta Leiden-Rotterdam-Delft).

In zowel de *biobased economy* als in de *clean tech* gevallen gaat het overigens niet zozeer om eigenstandige clusters, zoals medicijnontwikkeling of bollenproductie dat wel zijn. Het zijn overkoepelende speerpunten rond het thema 'vergroening van de economie'. Het gaat onder meer om CO₂-reductie, vergroening van industriële processen, bio-fuels, voedingssupplementen en de 'verwaarding' van reststromen.

1.3 Regionaal topsectoren- of innovatiebeleid: voorstel voor vier speerpunten

Daarmee lijkt het productief het topsectoren- of innovatiebeleid van Holland Rijnland te concentreren op vier topsectoren of -gebieden:

- life sciences & health
- tuinbouw en uitgangsmaterialen (de Greenports)
- high tech systemen en materialen (spacecluster)
- de cross-over-sector biobased economy.

Dat zijn vier economische sectoren met een zeer uiteenlopende activiteiten, in diverse ontwikkelingsfasen en met verschillende mate van organisatie. Maar het zorgt in het kader van de topsectoren voor een duidelijke en samenhangende technologische profilering, met cross-overs tussen life sciences, Greenports en *biobased*.

Overige topsectoren: clean tech

Clean tech neemt in deze quick scan een aparte positie in. Het is een hoofdthema binnen de TriDelta Rotterdam, Delft en Leiden, onder de noemer *Clean Tech Delta*, met een gelijknamige uitvoeringsorganisatie. De Zuidvleugel en TriDelta willen komen tot een Clean Tech Innovation Fund, gericht op het mkb. De Zuidvleugel legt het zwaartepunt in Rotterdam en Delft.

De grens tussen *clean tech* en *biobased* is niet altijd even duidelijk. In beide gevallen gaat het om 'vergroening' van de economie, maar bij *biobased* gaat het daarbij om de inzet van planten als grondstof en bij *clean tech* is dat niet het geval. Voor een regionale innovatieagenda van Holland Rijnland is niet zozeer de categorisering van belang, maar de daadwerkelijke economische en kennisactiviteiten en de spin-off voor de regio. Voor *biobased* kan Holland Rijnland een goede businesscase opbouwen, rond groene biotechnologie en de verwaarding van reststoffen (zie paragraaf 2.4). Voor *clean tech* is dat minder duidelijk. Het feit dat er niet op korte termijn inzicht is te krijgen in de kansen en mogelijkheden, doet vermoeden dat de mogelijkheden voor Holland Rijnland beperkt zijn. Anderzijds participeert de Universiteit Leiden - evenals de Universiteit Delft - in het blikvangende project *BioSolar Cells*, gericht op het efficiënter benutten van zonne-energie. Dat levert wellicht aanknopingspunten op voor nieuwe bedrijvigheid en grootschalige toepassingen. Het is daarom zaak vanuit de overheid alert te blijven of ondersteunende actie nodig is. Door actief te blijven binnen Clean Tech Delta kan die alertheid gewaarborgd blijven.

Overige topsectoren: chemie, energie, water, logistiek, internationale hoofdkantoren, creatieve industrie, agro & food, ict & telecom en veiligheid
Er lijkt voor Holland Rijnland geen rol weggelegd in het Topsectorenbeleid als het gaat om *Chemie, Energie, Water (Delta & maritiem), Logistiek, Internationale hoofdkantoren, Creatieve industrie, Agro & food, Ict & telecom* en *Veiligheid*. Dat wil niet zeggen dat er in die terreinen geen interessante economische of kennisactiviteiten plaatsvinden, maar wel dat er binnen de

constellatie van de topsectoren voor Holland Rijnland geen goede propositie te maken is, die een toegevoegde waarde heeft ten opzichte van andere regio's in Nederland. Zo liggen de zwaartepunt voor de innovatie in Zuid-Holland voor de maritieme sector in Rotterdam en Drechtsteden, voor de logistiek in de Rijnmond, voor de Chemie in Rotterdam en voor Veiligheid in Den Haag (zie voor een overzicht: *Nieuwe Economische Agenda Zuidvleugel 2010-2020, Appendices, Roland Berger Strategy Consultants, 14 september 2010*).

Voor *Energie* en *Transport* geldt overigens wel dat er belangrijke randvoorwaardelijke innovaties nodig zijn voor met name Greenports. De Greenports zullen in de toekomst een groter deel van hun toegevoegde waarde uit de hele keten van innovatie, productie, handel en randvoorwaarden moeten halen. Slim energiegebruik en beter omgaan met bereikbaarheid zijn daar belangrijke elementen in. Maar daarin zijn andere Greenports dan de Duin- en Bollenstreek en Boskoop (namelijk die van Venlo, Aalsmeer en Westland-Oostland) momenteel leidend. Via een Economische Agenda - die dit jaar nog wordt opgesteld - wordt vanuit de Bollenstreekgemeenten wordt aan positieverbetering gewerkt.

2. Opgaven en kansen per topsector

2.1 Life sciences & Health: Leiden Bio Science Park

Het Leiden Bio Science Park is een goed georganiseerd cluster en een paradepaard in Nederland. Het park is nog steeds volop in ontwikkeling, zowel ruimtelijk als in het vergroten van het regionale en internationale clusternetwerk met Medical Delta en HealthTIES. Het *clustermanagement* is goed: de regio is doordrongen van het belang van het cluster, er is een Bio Science Park Foundation, die er voor zorgt dat specifieke vragen en eisen rond het cluster goed worden geadresseerd, dat partijen elkaar snel vinden en die zorgt voor goede internationale presentie en acquisitie.

Inhoudelijke regionale opgaven

Inhoudelijke regionale opgaven voor de life sciences zijn er vooral in kennisvalorisatie (het blijft vanwege de lange ontwikkeltijden van medicijnen en de hoge kosten moeilijk om academische kennis via start-ups naar de markt te brengen), onderwijs en arbeidsmarkt en de verdere organisatie van het organiserend vermogen (zoals in Medical Delta).

Bestuurlijke regionale opgaven

Bestuurlijke regionale opgaven zijn er vooral in het bewaken van (ruimtelijke) vestigingsvoorwaarden en ov-bereikbaarheid, regionale betrokkenheid en partnerschap (bijvoorbeeld bij grote projecten en aanvragen richting provincie of rijk) - maar de daarvoor benodigde netwerken zijn gesmeed en actief. Ze vergen wel onderhoud.

2.2 Greenports

Voor Holland Rijnland zijn drie Greenports relevant:

- de Greenport Duin- en Bollenstreek ligt volledig in de regio
- de Greenport Aalsmeer ligt deels in Holland Rijnland (Nieuwkoop en Kaag en Braassem)
- de Greenport Boskoop ligt per 1 januari 2014 - na de herindeling van Boskoop, Rijnwoude en Alphen aan den Rijn - ook in Holland Rijnland.

Alle drie maken deel uit van de krachtige brancheorganisatie Greenport Holland. Daar is onderlinge netwerkvorming ter verbetering van de internationale concurrentiekracht ook een thema dat volop aandacht krijgt.

De focus ligt in deze quick scan op de Greenport Duin- en Bollenstreek. Dat is de enige Greenport die volledig in de regio ligt. Maar er is ook een inhoudelijke reden voor die focus: de Greenport Duin- en Bollenstreek werkt momenteel aan een nieuwe economische agenda, juist omdat het idee bestaat dat ze zich nu onvoldoende profileert als innovatieve en krachtige Greenport. Er blijven kansen liggen - precies het thema van deze quick scan.

De Greenport Aalsmeer heeft zich wat dat betreft krachtiger georganiseerd en staat nu goed voorgesorteerd in het topsectorenbeleid.

De intentie is de Greenport Boskoop later dit jaar bij deze analyse over het regionale topsectorenbeleid te betrekken. In de loop van dit jaar wordt ook de mogelijke meerwaarde van extra inzet vanuit Holland Rijnland op de Greenport Aalsmeer verder onderzocht.

De Greenport Duin- en Bollenstreek

De Greenport Duin- en Bollenstreek is het bloembollencentrum van de wereld, maar er zijn steeds vaker geluiden te horen dat die centrumfunctie onder druk staat. Dat wordt bevestigd door de komst van de zesde Greenport in Nederland: de Kop van Noord-Holland, waar het bollenproductieareaal een stuk groter is dan in de Bollenstreek zelf.

Inhoudelijke regionale opgaven

Inhoudelijke regionale opgaven zijn vooral de ruimtelijke ordening (belegd bij de Greenport Ontwikkelingsmaatschappij), onderwijs en arbeidsmarkt en tenslotte organiserend vermogen, om meer toegevoegde waarde te kunnen halen uit alle facetten van de economische keten (innovatie, productie, reststromen, marketing, logistiek en toeleveranciers).

Er is een Economische Agenda Greenport Duin- en Bollenstreek in de maak, vanuit de urgentie dat de Greenport Duin- en Bollenstreek achterloopt in strategievorming en structuurversterking, nodig om de internationale concurrentie in de toekomst aan te kunnen - Aalsmeer, het Westland en Venlo lopen in Nederland voorop. Met andere woorden: het clustermanagement van de Greenport Duin- en Bollenstreek moet beter.

De Economische Agenda Greenport Duin- en Bollenstreek behelst de zes thema's van de Greenport Holland: 1) versterking concurrentiepositie 2) kennis, innovatie en onderzoek 3) internationalisering 4) randvoorwaarden (regelgeving, infra, fiscaliteit) 5) onderwijs 6) duurzaamheid.

Bestuurlijke regionale opgaven

Bestuurlijke regionale opgaven zijn het bewaken van de ruimtelijke randvoorwaarden voor cluster, het stimuleren van innovatieve cross-overs (zie daarvoor paragraaf 2.4) en het ondersteunen van de economische agenda van de sector.

2.3 Spacecluster Noordwijk-Leiden

Het hebben van een goede kennisbasis is een voorwaarde voor de lokale verankering van een topsector. En die lokale kennisbasis is in bijna extreme mate aanwezig bij het spacecluster in Noordwijk en Leiden. Er is ook sprake van een flinke economische spin-off, van veel werkgelegenheid en van een groot internationaal netwerk. En ondanks die prestaties is het spacecluster nog een wat verborgen grootheid in de regio. Het wordt niet genoemd in

Naar de top of Economische Strategie Zuidvleugel. Het zit overigens wel in de road maps van topsector High tech systemen & materialen.

Inhoudelijke regionale opgaven

Inhoudelijke regionale opgaven voor het spacecluster liggen bij specifieke vestigingsvoorwaarden rond ov-bereikbaarheid en onderwijs en arbeidsmarkt, met name in het beroepsonderwijs (het meer betrekken van de Leidse Instrumentmakersschool bij het cluster, regionaal arrangement voor technische hbo-opleidingen) en bij het meer algemeen vestigingsklimaat. Het cluster is nog echt in ontwikkeling - zie bijvoorbeeld het SpaceBusinesspark Noordwijk en de mogelijke komst van instituut SRON naar Leiden - maar lijkt nog niet voldoende verankerd in de regio.

Bestuurlijke regionale opgaven

Dat is meteen ook de grootste *regionale bestuurlijke opgave*. De gemeenten Noordwijk, Leiden en Delft, alsmede organisaties als de Kennisalliantie Zuid-Holland en Dutch Space zijn intensief betrokken bij het spacecluster. Maar de zichtbaarheid en het organiserend vermogen kunnen beter. En dat is nodig om te zorgen voor een betere verankering van het cluster in de regio. Een illustratie biedt de actuele situatie rond MSD Organon in Oss, met de grootste concentratie werkgelegenheid in de life sciences in Nederland. Organon is ondanks haar lange geschiedenis in Oss altijd een stand-alone bedrijf gebleven, zonder grote economische spin-off in de regio (buiten de 'gewone' spin-off van de aanwezigheid van hoog opgeleiden werkgelegenheid in de stad). Toen vorig jaar de vestiging van MSD in Oss onder druk bleek te staan moest er in allerijl een netwerk en lobbyorganisatie uit de grond worden gestampt. Dat is gelukt, maar het had niet veel gescheeld of Oss had nauwelijks life sciences meer gehad. Dat is het risico wanneer een internationaal georiënteerde en kennisintensieve bedrijfstak te weinig aan de regio gebonden raakt.

Bij een sterkere regionale verankering gaat het dan om de typische aspecten van een cluster: een goede kennisbasis, voldoende goed gekwalificeerd arbeidsaanbod, een aantrekkelijke (woon)omgeving, een goed georganiseerde overheid en een goed articulerende sectororganisatie (met startersondersteuning, acquisitie, lobby, et cetera).

2.4 Biobased economy: een groene aanvulling op de rode biotech in de regio?

De Zuidvleugel legt het zwaartepunt van *biobased* in Rotterdam, Delft en het Westland, maar Holland Rijnland kan daar geloofwaardige rol bij spelen op het gebied van groene biotechnologie en de verwaarding van reststoffen. Holland Rijnland heeft al veel in huis op het gebied van de *biobased* en dan vooral in de hoek van de groene biotechnologie. Een greep: van het in Lisse gevestigde WUR-instituut PPO (Praktijkonderzoek Plant & Omgeving), het Leidse Institute of Biology, het National Centrum Biodiversiteit (met Museum Naturalis en het Herbarium), Genencor en spin-off bedrijven, zoals Fytagoras, Add2x Biosciences en Holland Biodiversity uit Lisse. Er is een goede kennis- en onderwijsbasis en een goede toegepaste onderzoeksinfrastructuur op het

Bio Science Park. Tenslotte neemt het Institute of Biology Leiden al deel aan het Technologisch Topinstituut (TTI) Groene Genetica en aan het Netherlands Genomics Initiative (NGI), het landelijke programma ter stimulering van onderzoek naar biotechnologie en de valorisatie daarvan.

En dan is er natuurlijk de aanwezigheid van de Greenport Duin- en Bollenstreek, de Greenport Aalsmeer (die voor een derde in Holland Rijnland ligt), de Greenport Boskoop en de verbanden die er via Greenport Holland liggen met Westland en Venlo.

Het mes snijdt daarmee voor de regio aan twee kanten: enerzijds een sterkere economische spin-off van kennisopbouw in de groene biotechnologie. En anderzijds nieuwe producten en markten voor de Greenports in de regio, die daarmee hun concurrentiepositie en reikwijdte kunnen vergroten.

Holland Rijnland naast rode ook centrum voor groene biotechnologie

Holland Rijnland is al een sterk zichtbaar centrum voor rode (medische) biotechnologie. Die zichtbaarheid is er nog niet voor de groene biotechnologie, maar de kennisbasis en de contacten met de bedrijven zijn er al wel. Holland Rijnland kan zich op het gebied van biotechnologie dus breder gaan profileren. Net alleen in de biomedische, maar ook in de groene sector. Holland Rijnland heeft daarvoor de markt (internationale netwerken), kennis (geconcentreerd in Leiden en Lisse) en een goede omgeving (tuinbouw en het Bio Science Park). De regio is een landelijk centrum op het gebied van groene gentechnologie en veredeling. De kennisinstututen in Leiden, Lisse (PPO) en Roelofarendsveen (NAK Tuinbouw) maken deel uit van toonaangevende (inter)nationale kennisnetwerken en wisselen onderling kennis en faciliteiten uit. Vanuit de kennisontwikkeling is er een wijd vertakt netwerk met internationaal opererende bedrijven als Rijk Zwaan in De Lier en Enza Zaden in Enkhuizen. Op het gebied van industriële toepassingen ligt er een belangrijk link met DSM in Delft.

Kenniscentrum Plantenstoffen

In 2011 is het Kenniscentrum Plantenstoffen opgericht, dat haar standplaats heeft in Leiden. Financiers zijn de EU (EFRO-gelden), het Ministerie van EL&I, het Productschap Tuinbouw, de Rabobank en de Provincie Zuid-Holland. Het Kenniscentrum heeft een startbudget van € 3,2 miljoen tot 2015. Doel van het kenniscentrum is tweeledig:

1. het verwaarden van reststromen uit de tuinbouw (voor de Duin- en Bollenstreek gaat het dan bijvoorbeeld om de bollen uit de broeierijen)
2. het speciaal telen van planten voor de winning van hoogwaardige stoffen ten behoeve van de cosmetica, medicijnen, *functional foods*, voedingssupplementen en vezels.

Het Kenniscentrum heeft daarmee een spilfunctie in het Nederlandse biobased-cluster en gaat landelijk en vraaggericht werken, door vraag te manifesteren en te bundelen. Die vraag zal vooral van buiten de tuinbouw moeten komen, zoals de voedingsmiddelenindustrie, de farmaceutische industrie, de cosmetische sector, de verpakkingindustrie of de

energiesector. Het Kenniscentrum sluit daarvoor ook aan bij andere initiatieven, zoals het Dutch Biorefinery Cluster. Kennispartners zijn vooral de Wageningen Universiteit en de Universiteit Leiden (Institute of Biology). Het bestuurslidmaatschap PPO en van Holland Biodiversity zorgt voor een direct verband met de Greenport Duin- en Bollenstreek.

Volwaardige propositie biobased Holland Rijnland

Holland Rijnland kan een volwaardige propositie doen richting het topsectorenbeleid als het gaat om *biobased economy*. Er is een internationaal vooraanstaande kennisbasis, er is een wijldvertakt netwerk voor toegepast onderzoek met internationale bedrijven, er is sprake van spin-off-bedrijvigheid. En met het Bio Science Park en de daar aanwezige onderzoeksfaciliteit, servicebedrijven (die zowel voor de rode als de groene biotechnologie kunnen werken, bijvoorbeeld als het gaat om DNA-onderzoek) en incubators is er een goede infrastructuur. Het is zaak om als regio een bijdrage te leveren aan het verder uitdragen en uitbouwen van die basis. Dat zal geen kwestie zijn van snel scoren, maar van lang investeren in de kennisbasis, in vraagarticulatie en in valorisatieprocessen. Wat dat betreft is een analogie met de ontwikkeling van het Bio Science Park passend.

Inhoudelijke regionale opgaven

Inhoudelijke regionale opgaven voor *biobased* in Holland Rijnland concentreren zich op twee zaken:

1. verdere kennisvalorisatie, met name door meer vraagarticulatie
2. zichtbaarheid en promotie.

Daar komen nog specifieke zaken bij, met name rond onderwijs en arbeidsmarkt (specifieke kennis toevoegen aan bestaande opleidingen, groene toevoeging aan mlo/hlo in Leiden) en organiserend vermogen (daarover later meer). Als het gaat om faciliteiten voor startende bedrijven en voor onderzoek, is de groene genetica in Leiden zeer goed voorzien. Voor een thema als bio-raffinage is wellicht wel meer mogelijk op het gebied van faciliteiten.

Een regionale *biobased*-agenda zou cross-sectoraal moeten zijn en zich dus vooral moeten richten op profilering en *business development*. Dat vergt inzet op bijeenkomsten (congressen en symposia, zowel gericht op het bij elkaar brengen van vraag en aanbod), vraagarticulatie in andere sectoren als het gaat om groene biotech, het creëren van een stevig platform voor valorisatie, misschien wel met inzet van een regionaal revolving fund, lobby voor infrastructuur en aanpalende faciliteiten indien nodig (bioraffinage, incubators) en aandacht voor deze cross-over in het onderwijs.

Bestuurlijke regionale opgaven

Bestuurlijke regionale opgaven: niet iets nieuws gaan uitvinden, maar versterken van Zuidvleugelaanpak, bijvoorbeeld door een regionaal programmamanager te koppelen aan het Kenniscentrum Plantenstoffen en op die manier het organiserend vermogen van de sector te versterken. Die programmamanager moet zich dan vooral richten op *business development*, (vraagarticulatie) en kan dat doen in samenwerking met Luris (Universiteit

Leiden) en vooral met de markt. De kennis is er, de mogelijkheden om kennis te valoriseren ook, de sleutelfactor lijkt meer vraag te mobiliseren uit branches die niet als vanzelf naar de biologie kijken voor innovaties.

Een programmamanager - mogelijk gezamenlijk te financieren vanuit de verschillende o's van overheid, onderzoek en ondernemingen - kan in eerste instantie als opdracht krijgen binnen een jaar een business case te ontwerpen voor *biobased economy* in Holland Rijnland, gericht op:

- een sterkere economische spin-off van kennisopbouw in de groene biotechnologie
- nieuwe producten en markten voor de Greenports in de regio, die daarmee hun concurrentiepositie en reikwijdte kunnen vergroten).

Die businesscase moet ook een duidelijke promotionele waarde hebben: het moet het regionale biobased-cluster duidelijk 'op de kaart' zetten, zodat Holland Rijnland duidelijker in beeld is bij Zuidvleugel en Rijksinitiatieven.

3. Bouwstenen voor een regionale topsectorenagenda

Holland Rijnland kan geloofwaardig beweren dat het op vier economische speerpunten een goede regionale *businesscase* kan neerzetten:

- life sciences & health
- tuinbouw (de Greenports)
- high tech systemen & materialen (spacecluster)
- biobased economy.

Daarmee staat het regionale economisch speerpuntenbeleid op een kruispunt. Er is veel werk gedaan op het gebied van life sciences, space en de Greenports. Nu is het zaak niet op de lauweren te gaan rusten, maar vooruit te kijken naar nieuwe kansen en de mogelijke rol van de (regionale) overheid daarbij. Het topsectorenbeleid van het Rijk en de Economische Strategie van de Zuidvleugel zijn daarvoor aanjagers.

Daarbij horen stabiele vestigingsvoorwaarden (snelle vergunningverlening, passende bestemmingsplannen en milieuzonering, goed serviceniveau van het lokaal bestuur), een goed georganiseerde omgeving (parkmanagement, beveiliging, Engelstaligheid), een goed klimaat en voldoende voorzieningen voor starters, een transparante woningmarkt, een effectief loket voor expats, een goede aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt (een goed aanbod van arbeidskrachten is misschien wel de belangrijkste concurrentievoorwaarde voor een regionaal cluster).

Daar hoort ook een goede inbedding bij als het gaat om het algemeen economisch beleid en alle aanpalende structuuraspecten van een regio. Maar een topsectoren- of innovatieagenda heeft ook een eigenstandige dynamiek. Met andere woorden: het is zaak niet te wachten met een regionaal topsectorenbeleid tot er een herijking is van de regionale economische agenda of de regionale structuurvisie. Nu er momentum is vanwege de aanpak van het Rijk en de Zuidvleugel, is het zaak een stevig regionaal signaal te geven.

Tot welke bouwstenen voor een regionale topsectorenagenda leidt dat? Uit de analyse in paragraaf 2 komt vooral het belang van goed clustermanagement van de vier speerpunten naar voren. Het gaat er daarbij om dat de verschillende spelers in het cluster - overheden, scholen, individuele bedrijven, brancheverenigingen, sectororganisaties, onderzoekers - coherent acteren en zich gezamenlijk inzetten voor:

- kennisontwikkeling, nieuwe bedrijvigheid en start-ups
- een goede aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt
- marketing en communicatie
- internationale allianties
- een goede organisatie van de omgeving en slimmer omgaan met randvoorwaarden, zoals bereikbaarheid, ruimte, logistiek en faciliteiten

- strategieontwikkeling en een goede bestuurlijke samenwerking tussen de verschillende actoren in het cluster.

De Bio Science Park Foundation is een mooi voorbeeld van hoe de overheid een effectieve bijdrage kan leveren aan clustermanagement. Die manier van werken is aanbevelingswaardig voor de andere drie speerpunten. Daarbij is uiteraard wel een eigen invulling per sector aan de orde.

Onder verwijzing naar paragraaf 2 voor een uitgebreider motivatie, leidt dat tot de volgende mogelijke regionale inzet op de vier topgebieden.

1. In de **life sciences** is de rol van Holland Rijnland vooral gericht op waakzaamheid, zodat het clustermanagement (de samenwerking tussen de verschillende o's om de concurrentiekracht van het cluster goed te blijven ondersteunen) daar goed blijft functioneren.
2. In de **Greenports** is de ruimtelijke ontwikkelingskant goed belegd, maar met name in de Greenport Duin- en Bollenstreek lijkt een strategische visie op de economische kant te ontbreken. Ook de Greenport Boskoop kan hier nog een slag maken. Hier is het zaak dat de vier o's (ondernemers, overheid, onderwijs en onderzoek) een duidelijker strategische visie op de concurrentiepositie en de innovatiekracht van het cluster te ontwerpen en het organiserend vermogen (of clustermanagement) beter neer te zetten. Een goed voorbeeld is *Vercoulen Verbindt*, de strategische agenda van de Greenport Venlo. De rol van Holland Rijnland is vooral het doen van dat appèl aan de partijen en indien mogelijk ondersteunen van de capaciteit die nodig is om het clustermanagement beter vorm te geven.
3. Voor het **spacecluster** is het zaak de aanwezige kennis en bedrijvigheid beter in de regio te verankeren. Ook dat vergt een inzet op het organiserend vermogen of clustermanagement. Aanknopingspunten daarvoor zijn er (uiteraard Esa en het SpaceBusinesspark Noordwijk), het is zaak dat uit te bouwen.
4. Nieuwe kansen liggen er vooral op het gebied van **biobased economy**. Daar gaat het om beginnend clustermanagement. Een kwartiermaker of programmamanager kan daar een businesscase voor maken, gericht op een sterker organiserend vermogen van de sector en op het benutten van nieuwe marktkansen op het gebied van groene biotech en verwaarding van reststromen. Het Kenniscentrum Plantenstoffen in Leiden, de kennisinstellingen in de regio (Universiteit Leiden, PPO, NAK Tuinbouw), de al aanwezige (spin-off) bedrijven en de programma's van de Provincie en de Kennisalliantie Zuid-Holland bieden daarvoor aanknopingspunten.